

NS in WO II, verzet en slachtoffers

In januari 2019 werd de Commissie Individuele Tegemoetkoming Slachtoffers WOII Transporten NS onder leiding van Job Cohen ingesteld. Deze commissie stelde een regeling op, waarin in leven zijnde Joden, Roma en Sinti of hun kinderen een tegemoetkoming konden ontvangen, die varieert tussen € 5.000 en € 15.000. Het betreft hier een tegemoetkoming voor de transporten van de woonplaats naar kamp Westerbork, Vught of Amersfoort, en voor het transport van kamp Westerbork naar de concentratie-/vernietigingskampen tot aan de landsgrenzen. NS voerde deze transporten uit in opdracht van de bezetter. Deze kwestie kan een eenzijdig beeld oproepen. Er was in de Tweede Wereldoorlog ook verzet onder het NS personeel en het NS personeel was ook slachtoffer.

Van NS-collega Dirk van der Meulen kreeg ik bij zijn afscheid een set NS personeelsbladen "Nieuw Spoor" vanaf de eerste jaargang 1946 tot en met de laatste jaargang 1962. Vlak na de oorlog verschenen in dit personeelsblad enkele verhalen van personeelsleden over de manier waarop ze verzet pleegden. In die verhalen wilden ze anoniem blijven, omdat ze wisten dat veel collega's hetzelfde deden. De verhalen werden gepresenteerd onder het kopje "Vertellingen uit de Engelenbak". Hieronder volgt een samenvatting van drie van die verhalen. Vervolgens ga ik in op de situatie in Fryslân en tenslotte op de drijfveren van het verzet.

Jonge mannen moesten naar Duitsland voor de Arbeitseinsatz. Velen wilden weer terug naar Nederland en een aantal deed dat ook, maar dat was in Duitse ogen illegaal. Zij zagen kans per trein terug te keren naar het bezette vaderland. Het meest lastige was het passeren van de landsgrens, waar streng gecontroleerd werd door de Duitse grenspolitie. De NS conducteurs deden wat ze konden om de jonge Nederlanders ongezien per trein terug te laten keren op het traject Emmerich - Arnhem. Dit was niet zonder gevaar voor de conducteurs. Indien ze betrapt werden, volgde een enkele reis kamp Vught. De Nederlandse conducteurs lieten de jongens onopgemerkt aan de verkeerde kant van de trein instappen. De conducteur zorgde er verder voor dat hij altijd tussen de Duitse grenspolitie en de jongens in stond. Zodra de moffen in Arnhem uit de trein waren, kregen de gevluchte jonge mannen een treinkaartje. Om de jongens van een Ausweis te voorzien werd samengewerkt met goedgezinde politieagenten. Ook Joden werden op deze wijze geholpen.

Hoofdgebouw III van NS is gelegen aan het Moreelse park te Utrecht. In Hoofdgebouw III (thans de "Inktpot") bevindt zich een telefooncentrale. In samenwerking met het verzet is hier, na de spoorwegstaking van september 1944, een luisterpost geïnstalleerd. Toen de Duitsers in 1944 zich meer en meer terugtrokken, zorgden zogenaamde "Sprengkommandos" voor vernielingen om de geallieerden dwars te zitten. Dankzij de luisterpost werden dit soort plannen tijdig bekend bij het verzet, denk ook aan militaire railtransporten, waarvoor sabotageplannen werden ontwikkeld. Hoofdgebouw III werd bewaakt door landwachters, NSB-ers voorzien van jachtgeweren. In het souterrain van HGB III bevond zich een beheerderswoning, waardoor spoorwegpersoneel, een telefoondeskundige van de KP (KnokPloeg, een verzetsgroep) en de geheime Nederlandse Inlichtingen Dienst ongezien toegang konden krijgen tot de luisterpost. Enkele NS-ers boden aan 's nachts de wacht te houden bij de telefooncentrale. Dat deze acties soms op een haar na mislukten en dat er vele smoezen verzonnen moesten

worden, zal geen verbazing wekken. De telefoondeskundige van de KP stond in rechtstreeks contact met het geallieerde hoofdkwartier te Nijmegen. Hij is later opgepakt en gefusilleerd door de Duitsers. Dankzij deze luisterpost konden 60 treinen met een Wehrmachtmissie hun doel niet bereiken.

Veel spoorbruggen zijn opgeblazen door de Duitsers, maar de Hembrug bij Zaandam is door het verzet in samenwerking met NS-personeel behouden gebleven. Een geroutineerde Zaanse zwemmer wist op spectaculaire wijze de 1,5 ton springlading op de hoofdpijler onklaar te maken.

In mei 2001 verscheen het boekje "Voor ons vielen" geschreven door de Leeuwarder conducteur Wieger Bloem. Van 7 spoorlieden, oorlogsslachtoffers, beschreven in dit boekje, zijn de namen vermeld op een monument te station Leeuwarden.

De NS directie had met de Duitse toezichthouders afgesproken dat spoorwegpersoneel niet naar Duitsland gestuurd kon worden voor de Arbeitseinsatz. Door 10.000 man extra personeel aan te nemen werd hun gang naar Duitsland voorkomen.

De Nederlandse Spoorwegen probeerden tijdens de oorlog zo zelfstandig mogelijk het railvervoer in stand te houden. Het spoorwegpersoneel was derhalve verzekerd van een inkomen. Maar het hield wel in dat NS treinen soms doelwit waren van geallieerde jachtbommenwerpers. Vaak was wel bekend dat er beschietingsgevaar dreigde en werd op de betreffende stations een vlag gehesen met de letter L, sein Lodewijk. Zo zijn 5 Friese spoorlieden omgekomen door de beschietingen van de geallieerde jachtvliegtuigen. Wij noemen hun namen: Pieter Wiersma, Ernst Huttinga, Aize Ruurd Koopmans, Sjoerd Openhuizen en Roelof Miedema.

Op 17 september 1944 gaat het NS personeel in staking op last van de regering in ballingschap te Londen. De spoorwegstaking vormt een strategisch onderdeel van de operatie Market Garden. De slag om Arnhem mislukt echter, waardoor de bevrijding van Holland nog een hongerwinter op zich zal laten wachten. Ook de ca. 40.000 spoorlieden zullen langer moeten onderduiken, want zij zijn door te staken vogelvrij geworden en kunnen door de Duitsers gefusilleerd worden.

Zo moeten ook de Leeuwarder treindienstleiders Rijkje van Meekeren en Bote Lieuwe Dijk onderduiken. Rijkje van Meekeren duikt onder bij de firma Boonstra in de Minnemastraat te Leeuwarden. Vermoedelijk is hij verraden door een buurvrouw, die heulde met de Duitsers en waar hij mee overhoop lag. Een patrouille van twee Duitsers overrompelde van Meekeren op het kantoor van de fa. Boonstra.

Bote Lieuwe Dijk zat ondergedoken bij een boer in Hijlaard evenals zijn zoon Alle Sijtze. Zijn zoon was op 11 oktober aangehouden door een Duitse patrouille en moest zijn persoonsbewijs ophalen van de boerderij.

Alle Sijtze wist te ontsnappen, maar zijn vader werd door de Duitsers gevonden.

Rijkje van Meekeren en Bote Lieuwe Dijk worden beiden opgesloten in de Leeuwarder gevangenis.

Op zaterdag 18 november 1944 moesten de beide spoorlieden meekomen uit de Blokhuispoort. Tevens wordt een Joodse gevangene, Julius Gast, meegenomen. De Friese ondergrondse had spijkers op de rijksstraatweg bij Herbaijum gestrooid en de Duitsers waren woedend. SS Hauptscharführer Albrecht geeft opdracht tot een represaille-maatregel. Zij beschikten over een lijst met Todeskandidaten.

De drie gevangenen worden afgevoerd naar Herbaijum en gefussilleerd tegen een aardappelbult. Later wordt daar een gedenksteen geplaatst en komen de namen van de beide treindienstleiders op het monument van station Leeuwarden.

Het verloop van deze tragische gebeurtenis wordt uitvoerig beschreven in het boek “Bommen op Saakstra’s brug” van Jacob Stelwagen. Een passant, Ds. L. Holtrichter uit Harlingen, werd gedwongen getuige te zijn van de executie. Ds. Holtrichter vertelt later dat het derde en laatste slachtoffer voor zijn zoon, zijn vrouw en zichzelf bidt en zegt daarover: “Ik heb nog nooit zo horen bidden”.

Het christendom werd in die tijd als een belangrijke tegenpool van de Nazi ideologie gezien. Zelfs het decembern timer van het personeelsblad van NS in 1946 had meer weg van een kerkblad, dan van een neutraal personeelsblad. Op de voorpagina is Maria, Jozef en het kindje Jezus te zien. De tekenaar refereert aan de donkere tijden, die achter hen/ons liggen en aan het Nieuwe Spoor voor hen/ons dat voert naar het Licht, hetwelk door Christus’ geboorte te Bethlehem over de wereld is gegaan.

Dit personeelsblad bevat verder een artikel “Het licht scheen in de duisternis”, waarin Christus aangeduid wordt als de Zon der gerechtigheid. Christus verjaagt de nacht, de geestelijke duisternis. Christus heeft het aanschijn van de wereld veranderd, verandert de levens van mensen. Na de komst van Christus komt er een nieuwe christelijke beschaving, waarin slaven vrije arbeiders worden en christelijke deugden tot bloei komen. De misdaad van het Nazi-tijdperk was het terugzetten van de mens in een gemoderniseerd heidendom, de mensen terugstoten in de duisternis.

Bij de overval op de Leeuwarder gevangenis op vrijdag 8 december 1944 worden 31 mannen bevrijd, waaronder 9 spoor mannen, die deelgenomen hebben aan de spoorwegstaking [Bron: Kriich tsjin Frjemdfolk van J.P. Wiersma]. Het christelijk geloof speelt een belangrijke rol bij veel verzetsmensen. De overval start met een gebed uitgesproken door Egbert Bultsma in bakkerij De Korenaar. Voorts waren 21 van de 26 overvallers protestants christelijk.

In 1946 schrijft J.P. Wiersma over de waarden, waarop het verzet in de Tweede Wereldoorlog ten diepste gebaseerd is: “Dizze oarloch soe – Woun de Dútsker it – it ein fan Kristendom, biskaving en frijdom bitsjutte”.

Auteur van dit artikel:

ir. Arjen Jansons,

1984 - 1996 Stafmedewerker N.V. Nederlandse Spoorwegen

1996 - 2009 Projectleider bij NS Railinfrabeheer / ProRail

2009 – heden Zelfstandig adviseur, bureau RailEvent

Een verkorte versie van dit artikel is op 30 april 2021 gepubliceerd in het Friesch Dagblad.